JAKOV SIROTKOVIĆ

»Memorandum SANU iz 1995. godine«

1996

22301

PREDAVANJA
ODRŽANA U HRVATSKOJ AKADEMIJI
ZNANOSTI I UMJETNOSTI

PREDAVANJA
ODRŽANA U HRVATSKOJ AKADEMIJI
ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Svezak 69

Uredio
GORDAN DRUŽIĆ

Predavanje je održano 15. veljače 1996. godine
U palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

JAKOV SIROTKOVIĆ

»Memorandum SANU iz 1995. godine«

(kritički osvrt na knjigu K. Mihailovića i V. Krestića "Memorandum SANU", odgovori na kritike, izdanje SANU, Beograd 1995. (IX), urednik M. Pantić, glavni tajnik SANU, str. 150, tisak GIP Kultura.)

ZAGREB

1996

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 323.1 (497.11)
329.4 (497.11)

SIROTKOVIĆ, Jakov
Memorandum SANU iz 1995. godine/
Jakov Sirotković. - Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1996. - 36 str. ; 20 cm. - (Predavanja održana u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti ; sv. 67)

Bibliografske bilješke: str. 29-30. - Summary.

ISBN 953-154-074-8

960422031

Uvodne napomene:

Knjiga je službeno izdanje SANU u kojemu se prvi put objavljuje integralni tekst "Memoranduma SANU" iz 1986. godine, s komentarom. Tako, naime, autori nazivaju svoje odgovore na kritike, koje čine dvije trećine knjige; zadnja je trećina tekst Memoranduma. Nakon "Uvodne reči" (str. 7 do 8) slijede "Motivi za pisanje Memoranduma" (str. 9. do 13.), zatim opis rada u poglavlju "Početak i kraj rada u Komisiji" (str. 14. do 17.), te poglavlja "Politička kampanja protiv Memoranduma", s točkama: "Sukob SANU i političkog establišmenta, Kampanja protiv Memoranduma u Srbiji, Hrvatska osporavanja Memoranduma, Slovenačke insinuacije i razumevanja, Naklonost inostranstva" (str. 18. do 40.) i "Stišavanje kampanje" (str. 42. do 44.) te "Novi talas napada na Memorandum", s točkama "Stari i novi tonovi u Srbiji, Dosledna hrvatska propaganda, Slovenačke zloupotrebe Memoranduma" (str. 45. do 62.). Slijedi posebno poglavlje "Osporavanje ekonomskog zaostajanja Srbije", s podnaslovom "Glas hrvatske nauke" (str. 63. do 80.), te na kraju poglavlje "Ključne neistine o Memorandumu" s točkama "O dosluhu SANU i zvanične politike Srbije, Memorandum i Slobodan Milošević, U čemu je nacionalizam Memoranduma, Ni politički ni nacionalni program, Teza o Velikoj Srbiji, Sporenja u inostranstvu" (str. 81. do 98.). Slijedi integralni tekst Memoranduma iz 1986. godine, s poglavljima "Kriza jugoslavenske privrede i društva te Položaj Srbije i srpskog naroda" (str. 99. do 148.), te Registar ličnosti (str. 149. do 150.).

Ovaj kritički osvrt sastoji se od četiri dijela:
- kratka ocjena sadržaja i smisla Memoranduma,
- ukazivanje na karakteristična gledišta u odnosu na kritike,
- odnos prema hrvatskim gledištima,
- pitanja osporavanja ekonomskog zaostajanja Srbije.

Sasvim na kraju govorimo o osnovnoj poruci knjige i njezinih autora, odnosno SANU, deset godina nakon što je pisan i napisan izvorni tekst Memoranduma.

1. O sadržaju i smislu Memoranduma

Premda je osnovni tekst Memoranduma SANU iz 1986. godine dovoljno jasan kao politički i nacionalni program agresivnoga velikosrpstva, autori "odgovora na kritike" čine ga u tom pogledu još određenijim, iako ga nazivaju "viđenjem društvene stvarnosti" i odriču mu programski karakter.

Objašnjavajući motive za pisanje Memoranduma, govore o tome kako je ekonomska kriza u Jugoslaviji 1985. godine bila već ušla u šestu godinu "bez izgleda da u kratkom roku bude prevaziđena". Ali ono što ih više zabrinjava politička je kriza, naročito zbog opasnosti koje su nastale nakon Ustava SFRJ iz 1974. godine. Naime, tako se stvorila prilika, kako kažu, za Sloveniju i Hrvatsku "da insistiranjem na konfederaciji, formalizuju svoje, već jasno izražene separatističke namere".[1)]

Autori konstatiraju kako je SANU, "koja je čitav jedan vek delila sudbinu svoga naroda", u takvim okolnostima "teško doživljavala položaj Srbije u Jugoslaviji". Postojala je i velika zabrinutost za položaj Srba u drugim republikama, naročito u Hrvatskoj. O tome kažu:

"U Hrvatskoj je sve veće razmere dobijao duh žhrvatskog državnog i istorijskog prava' na kojem je počivala frankovačko-ustaška velikohrvatska isključivost prema svemu što je srpsko. Oprobanim metodama Srbi u Hrvatskoj su, jedno za drugim, gubili nacionalna, politička, kulturna, verska, građanska i ljudska prava koja su na tim prostorima mukotrpn o sticali tokom istorije. Cilj tog snažnog pritiska bio je, kao i mnogo puta ranije, da se Srbi odreknu svoje nacije i vere, a ako to ne budu hteli, da se isele sa svojih vekovnih staništa i tako Hrvatsku učine etnički čistom."[2)]

Takva kriza Jugoslavije i položaj Srbije, smatraju, iziskuje "radikalne mere za promenu postojećeg stanja", a članovi SANU teže promjenama u okviru Jugoslavije, pa stoga imaju namjeru "više implicite nego eksplicite" ukazati na moguća rješenja.[3)]

Međutim, Memorandum je sasvim "eksplicitan" i u političkom i u ekonomskom pogledu. Teško bi se mogao napisati određeniji "politički i nacionalni program".

Ipak, u tekstu iz 1995. godine autori Memoranduma daju neka tumačenja koja do kraja čine jasnima i ona pitanja koja u originalnom dokumentu nisu bila dovoljno obrazložena. To se više odnosi na temu političkog uređenja Jugoslavije, ali ima dopuna i u vezi s ekonomskim odnosima.

Polemizirajući s mišljenjima o potrebi formalnog priznavanja konfederacije nakon Ustava iz 1974. godine, autori Memoranduma objašnjavaju razloge zbog kojih je to bilo prihvatljivo. Naime, tako bi se, po njihovou mišljenju, omogućilo Sloveniji i Hrvatskoj "da posle otceplenja, bez teškoća dobiju međunarodno priznanje" te bi se "granice republika le ›galizovale kao državne". A to Srbija ne smije dopustiti iz sljedećih razloga:

"Istorijska je istina da su Srbi svoju težnju da žive u jednoj državi ostvarili tek 1918 godine. Ništa ne izgleda normalnije nego da u momentu kada se drugi osamostaljuju, istaknu svoj zahtev da ostanu na svom etničkom prostoru. Ko hoće da napusti Jugoslaviju srećan mu put, ali neka ostave Srbe da i dalje žive u državi u kojoj su do sada živeli. Nije reč o stvaranju 'Velike Srbije', o težnji Srba da za svoju državu osvajaju nove prostore, već da očuvaju svoju državu na svojim vekovnim etničkim prostorima. U tome smislu i nikako drukčije ne treba shvatiti slogan 'Svi Srbi u jednoj državi'. Šta se konkretno može navesti protiv ovako formulisanog prava na samoopredelenje? Uskraćivanje Srbima ovog prava u stvari se svodi na to da se Hrvatska i Bosna i Hercegovina protiv pravnim aktom otceplenja nagrađuju tuđim etničkim prostorom. Nepravedniji čin je teško zamisliti."[4)]

Na prigovor da se takvo pitanje može postaviti i za dijelove drugih naroda koji žive izvan svoje republike odgovaraju da takav problem ne postoji, jer se radi o tome "koliki deo nacije živi u drugim republikama". Smatraju da je to relevantno samo za Srbiju, u slučaju Slovenaca i Makedonaca da se radi o zanemarivu broju, a Hrvate niti ne spominju utom kontekstu

A ono što je novo u vezi s ekonomskim pitanjima sadržano je u sljedećoj formulaciji:

"Niko razuman ne spori da ekonomski odnosi među republikama mogu imati dalekosežne posledice. Gojko Grđić je uporno tvrdio da će se Slovenija i Hrvatska otcepiti od Jugoslavije onog trenutka kada izgube ekonomski privilegovan položaj. Izgleda da su se njegova predviđanja u potpunosti ostvarila. Kada su dostigle visok stepen industrijske zrelosti i kada je trebalo da se sa tog nivoa više angažuju u pomoći nerazvijenim republikama, one su se otcepile, izbegavajući na taj način svoje moralne obaveze prema svim republikama. Memorandum, koji je zahtevao političku i ekonomsku jednakost Srbije i Srba, posredno je ukazao na neophodnost ukidanja tih privilegija:"[5)]

A to "posredno" ukazivanje u originalnom tekstu Memoranduma iz 1986. godine sastoji se u sljedećim praktičnim zahtjevima:

– poduzeti mjere za zaustavljanje tendencija "dugoročnog zaostajanja privrede Srbije" i osigurati veće investicije po stanovniku Srbije,

– eliminirati posljedice ulaska kapitala "najrazvijenijih republika" (tj. Slovenije i Hrvatske) u privredu Srbije,

– eliminirati "političku i ekonomsku dominaciju Slovenije i Hrvatske", koje su odgovorne za sve negativne tendencije,

– vratiti se na put "ravnomernog razvoja",

– poduzeti mjere "da se bez odlaganja prestane sa zloupotrebom teze o ugnjetačkoj i ugnjetenim nacijama, koja je Srbiju dovela u nezavidan ekonomski položaj",

– "osloboditi Srbiju od doprinosa Fondu federacije", jer je "istinske žrtve za razvoj tri nerazvijene republike i SAP Kosovo" podnijela samo Srbija "plaćajući pomoć drugima sopstvenim zaostajanjem."[6]

Ovime postaje jasan osnovni smisao Memoranduma i njegovi osnovni motivi, a također i povezanost gledišta o političkom sistemu s tezom o ekonomskom zaostajanju Srbije. Postaje također i razumljivije zbog čega su se autori Memoranduma iz 1995. godine s naročito žestinom oborili na kritiku i opovrgavanje takve teze.

2. Odgovori na kritike o političkim načelima Memoranduma

Najoštriji kritičar "radnog materijala" za Memorandum SANU bilo je u početku političko rukovodstvo Srbije: njihovu "optužbu" da Memorandum "poziva na bratoubilački rat i novo prolivanje krvi" Izvršni odbor (Uprava) SANU (u pismu predsjedništvu SR Srbije 30. 9. 1986.) odlučno je odbio, uz osnovno obrazloženje da je taj tekst nelegalno objavljen (ukraden), te da on ne predstavlja mišljenje ni radne grupe ni SANU.[7]

Dalje, govore o kampanji koja je, usprkos takvu ograđivanju, pokrenuta u Srbiji i Jugoslaviji protiv SANU, pa kažu da su prijetila i hapšenja za koja se "slovenački političar Stane Dolanc, tada na funkciji člana predsjedništva SKJ svesrdno zalagao". Time zapravo autori (Memoranduma) žele naglasiti svoju "herojsku" ulogu, a komentar na tu temu zaključuju sljedećim riječima:

"Memorandum je na Srbe delovao kao kohezioni činilac. On je istovremeno moralno ohrabrio sve one koji su bili protiv dogmatizma i njegovih nosilaca".[8]

U "obračunu" sa "slovenskim insinuacijama" govore i o "razumevanju", što se sve odnosi na komentar Stane Kavčića, koji je kao "liberal odstranjen iz politike" 1972. godine (umro 1987.), a objavljen mu je "Dnevnik i sećanja" iz kojega je "Borba" 28. 2. 1990. prenijela neke dijelove. Tu on govori o problemu eventualnog

napuštanja Slovenije iz Jugoslavije, ali izričito kaže da je SANU 1986.godine "dala šamar jugoslavenskom i srpskom političkom rukovodstvu". U komentaru autori Memoranduma iz 1995. godine s naročitim zadovoljstvom naglašavaju kako i Kavčić diskvalificira Kardelja i Tita, što i oni rade u tekstu nedovršenog Memoranduma.[9]

Autori posebno naglašavaju "naklonost inostranstva". To zasnivaju na tome što su na proslavi 100 godišnjice SANU, u svibnju 1987. godine, dobili "moralnu podršku diplomatskog kora iz Beograda", "dok se čitav savezni i republički vrh Jugoslavije i Srbije oglušio o tu skromnu svečanost". U tome smislu i zaključuju:

"Važno je konstatovati da u to vreme u inostranim političkim krugovima nitko nije napadao Memorandum kao dokument kojim se potiče rastakanje Jugoslavije, zagovara nasilje i zlo. Kako ničeg sličnog u Memorandumu i nema, nije moglo ni biti takvih optužbi. Ovo je relevantno za ocenu neosnovanosti propagandnih optužbi Memoranduma, kada je na tlu Jugoslavije došlo do krvavog građanskog rata međunacionalnog i verskog obračuna."[10]

Dolaskom na vlast Slobodana Miloševića "stišava se kampanja" u Srbiji protiv Memoranduma. Ona se završava Miloševićevom izjavom novinarima lista "Politika" 22. 12. 1989. godine, u kojoj kaže: "A što se tiče SANU ne vidim zaista zašto ona ne bi imala uticaj na politiku u Srbiji. Koji je to narod u svetu, koja je to razumna država koja se stidi svoje akademije nauka." To poglavlje svojih odgovora na kritike autori Memoranduma iz 1995. godine zaključuju:

"Jenjavanjem ovog neponovljivog političkog košmara završava se prvi dio života Memoranduma".[11]

"Novi talas napada na Memorandum" počinje, kažu autori, "proturanjem neistina u inostranstvu" u čemu prednjači Hrvatska, preuzimajući ulogu "glavnog antimemorandumskog centra".

Zatim zaključuju:

"Osnovni cilj te propagande bio je nedvosmisleno jasan, secesioniste je trebalo prikazati svetu kao žrtve koje se bore za oslobođenje, a Srbe kojima se osporavaju drugima već priznata prava na samoopredelenje, kao agresore i okupatore, nadahnute idejama i stavovima Memoranduma."[12]

Tada i u Srbiji dolazi do ponovnog jačanja kritike, ali to se svodi uglavnom, kažu autori, na "uzgredne zamerke i insinuacije razvlašćenih političara, aparatčika i njihovih medijskih poslušnika".

Također kažu da je "Memorandum od neznatnog dela inteligencije okvalifikovan kao nacionalistički dokument, a da nitko nije pokušao takvu ocenu da dokaže izvornim tekstom."[13]

Posebno se osvrću na podlistak novinara Miloša Mišovića "Od Memoranduma do rata", u "Vremenu", kolovoz 1992. godine, te na priloge Miloša Minića "Borbi", u pet nastavaka u kolovozu 1993., pod naslovom "Pedeset godina kasnije", što, također povezuju s hrvatskom propagandom.[14]

Nakon "oružane secesije", nastavljaju autori, ojačala je slovenska propaganda, u početku od strane novinara i političkih aktivista, ali se zgražaju što se u to uključuju i istaknute ličnosti iz znanosti i kulture, koje "kao da zaboravljaju da je Slovenija započela rat". Pritom se pozivaju na pisanje jednog novinara u ljubljanskom "Dnevniku" (svibanj 1995.), koji ima slično mišljenje kao i oni, te zaključuju:

"Izgleda da je došlo vreme kada Slovenija umesto da u Memorandumu traži opravdanje za svoje grehove, počinje da sagledava sopstvenu krivicu za ono što je napravila i sebi i čitavoj Jugoslaviji".[15]

U zaključnom poglavlju, pod naslovom "Ključne neistine o Memorandumu", autori se osvrću vrlo kratko na više kritika iz bivše Jugoslavije i iz inozemstva za koje tvrde da nemaju osnove u tekstu Memoranduma te da su inicirane "propagandnom mašinerijom iz Zagreba i Ljubljane". Kažu da takvi napisi ne zaslužuju odgovor, ali ipak to rade jer je došlo "do masovne indoktrinacije neistinama". Spominju također da nije slučajno što su među kritičarima Memoranduma znanstvenici rijetki izuzeci, jer "oni nisu našli razlog da se late kritike".[16]

U sklopu takvih demantija autori negiraju bilo kakvu vezu između SANU i zvanične politike Srbije, jer je vlast u Srbiji doživjela "težak politički poraz" upravo u konfrontaciji s Memorandumom odnosno SANU.[17]

Zatim, negiraju bilo kakvu vezu u pisanju Memoranduma sa Slobodanom Miloševićem te ponajprije tvrdnju da je Milošević prihvatio Memorandum kao nacionalni program Srbije. To smatraju podvalom kojom se htjelo u igru uvući i Miloševića kada su "politički lideri Muslimana i Hrvata... opravdano žigosani" zbog fundamentalizma odnosno rasizma. Dopuštaju, međutim, podudarnost u nekim gledištima SANU i Miloševića, te s tim u vezi kažu:

"Nema ničeg neobičnog u tome ako je on video neke probleme i rešenja na isti ili sličan način kao i dokument o kojem je reč.

Biće, međutim, da o tim problemima on nije prvi put saznao iz Memoranduma, nego je, eventualno, u njemu našao potvrdu nekih ličnih zapažanja." U nastavku opravdavaju sve kasnije Miloševićeve postupke, te naročito ističu njeg ov doprinos demokratizaciji društva, promjeni odnosa prema inteligenciji, "slobodi govora, kao i uvođenju višepartijskog sistema."[18]

Autori negiraju ocjenu da je Memorandum nacionalistički dokument. Ukazuju na formulacije Memoranduma u kojima se u načelu osuđuje nacionalizam, gdje stoji da je "nacionalizam po prirodi agresivan i sklon da se prihvati i nelegalnih, pa i nasilnih sredstava", a da "Memorandum i ne pomišlja da se jednakost za Srbiju ostvari nelegalnim putem ili primjenom bilo koje vrste nasilja". Zatim: "Tačno je da je Memorandum upozoravao ne samo na nacionalizam, nego i na separatizam, koji je uzimao široke razmere u nekim republikama. Ta blagovremeno data upozorenja ostala su bez učinka, ali je kasniji tok događaja pokazao njihovu opravdanost... Otuda se optužba da je Memorandum prožet nacionalizmom najbolje demantuje, kao i sve druge optužbe, pozivanjem na sam tekst Memoranduma."[19]

U nastavku negiraju i ocjenu da se Memorandum zalaže za Veliku Srbiju. Kažu da "njegov tekst nigde ne daje povoda ni za pomisao o postojanju takvog cilja" te da se radi o tezi koju je Austrougarska podmetnula Srbiji još 1878. godine, što joj je služilo "kao maska za prikrivanje sopstvenih imperijalističkih ciljeva."[20]

I konačno, osvrću se na "sporenja u inostranstvu", gdje su strani autori, po njihovu mišljenju, preuzimali, po pravilu bez rezervi, ocjene i neistine lansirane iz Hrvatske i Slovenije. Tu spominju i "uplitanje" Dobrice Ćosića kao glavnog inspiratora i realizatora Memoranduma, što je "velika neistina", jer se "Memorandum naslanjao na naučno utvrđene, a ne na umetničke istine, ili intuitivne ocene, što je iziskivalo i određeni profit naučnika koji su ušli u Komisiju". Osvrću se, zatim, na optužbu Vlade Republike B i H o vezi Memoranduma i Miloševića (u sudskoj tužbi Međunarodnom sudu u Hagu 15. 4. 1994.), te na tužbu SANU s Vladom SRJ sudu u Parizu protiv pisaca jednoga francuskog udžbenika. U njemu se govori o SANU kao o začetniku teorije "etničkog čišćenja", koju je Srbija ostvarivala. Negirajući takvu tvrdnju ukazuju na stavove Ante Starčevića za kojega kažu da je "rodonačelnik hrvatskog rasizma". Sasvim na kraju citiraju i jedno pozitivno mišljenje talijanskog profesora, što ih ohrabruje.[21]

3. Odgovori na hrvatske kritike

Znatan dio teksta, oko jedne trećine, autori posvećuju hrvatskim kritikama i osporavanjima Memoranduma, ali se osvrću i na pojedina pitanja, ukoliko su vezana za Hrvatsku,bez obzira na to što nemaju direktnoga povoda.

Najprije u posebnom poglavlju govore o "hrvatskom osporavanju Memoranduma" (str. 27 do 37). Počinju s konstatacijom da se politički vrh Hrvatske u početku nije suviše eksponirao, ali da to ne znači da "nije bio izuzetno zainteresiran da se SANU politički porazi", pa je "upravljajući političkom akcijom iz pozadine" usmjerio tisak, te djelovao preko "nacionalistički orjentisane inteligencije, uvek spremne da na nož dočeka sve što dolazi iz Beograda", pa čak i preko "tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti". U taj "propagandni potencijal", kažu dalje, "valja ubrojiti i preduzimljivu hrvatsku emigraciju, koja je, kako se pokazalo jedva dočekala da uskoči u polemiku sa Memorandumom."[22]

Ako podsjetimo da se radi o razdoblju od 1986. do 1988. godine, možemo zamisliti u kakvoj su sprezi "politički vrh Hrvatske" odnosno"politički lideri Hrvatske" mogli biti s nacionalističkom inteligencijom i hrvatskom emigracijom!

Takva je neistina, međutim, bila nužna osnova za isticanje korijena "srbofobije" u Hrvatskoj, za koju kažu da je konstantna još od Ante Starčevića te da je pojava Memoranduma bila zgodna prilika da se napadom na srpsku inteigenciju "Srbija i dalje drži u pasivnom i podređenom položaju." Naime, Hrvatima, kao ni Slovencima, "nije bilo stalo ni do jake ni do slabe Jugoslavije. U zajedničku državu su ušle da se posle Prvog rata ne bi našle na strani pobeđenih. Smatrajući je privremenom, od samog ulaska u nju, težile su osamostaljenju. Memorandum se, u trenutku kada su dve republike izvršile sve pripreme za otcepljenje, nenadano pojavio sa drugačijim pogledima. Stoga je, napadom svim raspoloživim propagandnim sredstvima na ovaj dokument trebalo onemogućiti njegov uticaj na izmenu tendencija koje su odgovarale budućim secesionistima."[23]

Zatim se šire osvrću na "Hrvatsko stanovište o Memorandumu SANU", koje je Hrvatsko narodno vijeće objavilo u SAD još 1987. godine, što im služi za ocjenu karaktera hrvatskih osporavanja, jer su ta "prva ozbiljna reagovanja na Memorandum došla iz redova hrvatske političke emigracije." Spominju da je to, koliko je njima poznato, prvi cjeloviti pokušaj odgovora na Memorandum, što je

1991. godine postalo i zvanična propaganda, a osnovni razlog za diskvalifikaciju je što su glavna vrela "podaci knjige Rudolfa Bičanića i Franje Tuđmana". Međutim, smatraju da je ta knjiga mogla imati značajan utjecaj na to da međunarodna zajednica u 1991 godini predloži i kasnije legalizira odcjepljenje Slovenijei Hrvatske od Jugoslavije. Sva gledišta, u širem osvrtu, odbacuju, a za njihovu kraću ekonomsku argumentaciju kažu da se radi o elementarnom neznanju.[24]

U poglavlju o "doslednoj hrvatskoj propagandi" autori se osvrću na napise iz razdoblja nakon 1989. godine, kada je u Zagrebu tiskan integralni tekst Memoranduma, na pisanje zagrebačkog Vjesnika u nastavcima, na zasnivanje tih kritika ponovno na "rasističkoj ideologiji Ante Starčevića", na pisanje Stipa Šuvara i Stipa Mesića te na knjigu Mirka Grmeka, Marka Djidare i Nevena Šimca "Etničko čišćenje", objavljenu u Parizu 1993. godine.

Posebno mjesto posvećuju Hrvatskoj akademijji, za koju kažu da se također stavila "u službu propagande na najgori mogući način", jer se, za razliku od političara, barem od znanstvenika i znanstvenih ustanova očekuje da govore punu istinu, ali su "takva očekivanja bila uzaludna kada se radilo o Hrvatskoj". Navode da se u jednom pismu HAZU od 17. 9. 1991. upućenom SANU radi o "takvom izvrtanju činjenica", koje nazivaju cinizmom i licemjerjem i za koje "teško da se može zamisliti da bi bilo koja naučna ustanova u svetu to sebi dopustila", te je, stoga, SANU poslala HAZU "pravi odgovor."[25]

A taj "pravi odgovor" uslijedio je na apel HAZU međunarodnoj zajednici i znanstvenim organizacijama da utječu na prekid rata i da se nađe miroljubivo rješenje. Apel je datiran sa 17. rujna 1991., kada je brutalan rat protiv Hrvatske već bio u takvoj poodmakloj fazi da se u njemu moglo napisti kako se bombardiranjem iz zraka, artiljerijskim i tenko vskim napadima "uništavaju i oštećuju dragocjeni spomenici kulture najviše svjetske vrijednosti, stara povijesna urbana središta poput Vukovara, Osijeka, Vinkovaca, Nove Gradiške, Otočca, Gospića i Šibenika", da se prijeti "uništenjem Dubrovnika, Splita, Zadra i drugih gradova" te da se uništavaju i "mnogobrojni kompleksi prirodnih rijetkosti od kojih su Plitvička jezera registrirana pod zaštitom UNESCO-a. Uz bezobzirno i okrutno postupanje prema civilnom stanovništvu, ugrožavaju se i uništavaju školski objekti, drastično se krše elementarne humanitarne norme opće prihvaćene u civiliziranom svetu."[26]

Srpska je akademija odbila to pismo odgovorom njegova predsjednika u ime Predsjedništva, te odgovorom sekretara Odelenja društvenih nauka u ime članova, među kojima su i svi ekonomisti pisci Memoranduma. Taj zadnji odgovor sadrži i širi prilog s detaljnim osvrtom na pismo HAZU. Prednjači i po tonu i po falsifikatima kojima se služi, ponavlja načela Memoranduma i propagandnih pamfleta srpskoga političkog vodstva. Moralnu razinu njegovih autora dovoljno je ilustrirati s dvije formulacije: konstatacija iz pisma HAZU da Srbi "bezobzirno i okrutno nastupaju prema civilnom stanovništvu" naziva se "pravim licemerjem" jer time "ona zatvara oči pred pravim neoustaškim nasiljem razuzdanih hrvatskih nacističkih odreda i njihovih crnih legija koje su izvršile pokolje nejači u Vukovaru i srpskim selima Slavonije", kaže se i da "HAZU nije pružila nikakve dokaze o uništavanju ili oštećenju hrvatskih spomenika kulture zato što tih dokaza i nema." HAZU je nakon toga prekinula svaku suradnju sa SANU, što je saopćila javnim pismom 8. listopada 1991. godine.[27)]

4. O osporavanju ekonomskog zaostajanja Srbije*

Teza o ekonomskom zaostajanju Srbije i ugroženosti Srba jedan je od nosivih stupova Memoranduma SANU. Njegovim obaranjem dolaze u pitanje i sve njegove programske poruke. Stoga su se kreatori Memoranduma iz 1986. godine u svojim odgovorima u Memorandumu iz 1995. godine, ne birajući sredstva, s toliko agresivnosti okomili na kritike takve teze, utoliko više što ona nije samo osporena već je i okvalificirana kao "ekonomska podloga rata protiv Hrvatske".[28)]

To je osporavanje došlo u vrijeme kada su autori Memoranduma već pomalo u euforiji smatrali da su njihove poruke dobile punu afirmaciju, što drže i novim (drugim) životom Memoranduma, a što je izraženo i u sljedećoj konstataciji jednog od autora 1990. godine:

"Srbija je od 1987 godine doživjela suštinsku emancipaciju. Ona je došla do svesti o svom nezavidnom položaju i povratila dostojanstvo i pouzdanje. Sa ustavnim promenama ona je izborila

*Ta je tema šire obrađena u knjizi J. Sirotkovića "Hrvatsko gospodarstvo", koja u suizdavaštvu HAZU i izdavačke kuće "GOLDEN MARKETING" izlazi iz tiska sredinom 1996. godine.

osnovnu ravnopravnost. To, međutim, ne znači da je time postignuta i puna ekonomska ravnopravnost i da su stvorene sve prepostavke za zaustavljanje njenog privrednog zaostajanja. Svi vidovi ekonomske diskriminacije nisu uklonjeni ni do 1990 godine. Nepravičan doprinos Fondu federacije i neekvivalentna razmena predstavljaju kamen o vratu privrede Srbije koja pod takvim uslovima teško može čvrsto stati na svoje noge. No, velika masa privrede Srbije izgleda da predstavlja suviše veliko iskušenje za stvaranje koalicija i kompromisa na njen račun. Borba za jednake uslove privređivanja za Srbiju očigledno nije okončana."[29)]

Autori smatraju da su ekonomske teze Memoranduma tako dobro argumentirane da i nije bilo razloga za kritiku. Stoga kažu da je bilo samo manjih komentara, što je po njihovu mišljenju i razumljivo, jer "podrška ili osporavanje ekonomskih ocena iziskuje profesionalnog kritičara, dobrog poznavaoca i drugih dokumentacionih materijala". Tome kasnije dodaju još i ovo: "Čak i političari koji su se žestoko oborili na Memorandum, u neformalnim izjavama stavljali su do znanja da se ekonomskom delu nema što prigovoriti."[30)]

To su i razlozi koji su ih naveli na "iscrpan i dokumentovan odgovor". Odgovor je doista iscrpan (u posebnom poglavlju "Osporavanje ekonomskog zaostajanja Srbije", s podnaslovom "Glas hrvatske nauke"), a dokumentacija se svodi na političke diskvalifikacije i na statističke konstrukcije, te ignorira znanstveni pristup i usmjerena je na bezrezervnu obranu političkih i ekonomskih teza Memoranduma iz 1986. godine. Taj se odgovor isključivo odnosi na već citiranu knjigu "Hrvatsko gospodarstvo" iz 1993. godine, zapravo na njezin dio koji analizira ekonomski sadržaj Memoranduma.

U svojem odgovoru autori najprije dovode u vezu pristup u "Hrvatskom gospodarstvu" iz 1993. s Bićanićevim iz "Ekonomske podloge Hrvatskog pitanja" iz 1938. godine, prema kojemu se "prema trenutnom hrvatskom interesu postavljena propagandna parola prikazuje kao rezultat naučne analize".[31)]

Bićanića su već ranije povezali s hrvatskom emigracijom, a njih s Antom Starčevićem te zatim i sa "šovinističkim stavovima" Andrije Hebranga, koji im služi i kao spona između onoga što se dešavalo između dva rata i onoga poslije.[32)]

Sličnost "između Bićanićeva i Sirotkovićeva pristupa nalaze u tome što "obojica prvo postavljaju tezu da je Hrvatska eksploatisana, a onda biraju metodološke stranputice da to i dokažu". To argumentiraju krivim citiranjem nekih mišljenja iz knjige "Hrvatsko gospodarstvo", gdje se govori o razini razvijenosti Srbije u Jugoslaviji

"poslije drugog rata", te se konstatira "da Srbija ni po kojoj osnovi u bivšoj Jugoslaviji nije ekonomski zaostajala". To je zapravo zaključak prethodne analize u kojoj se opovrgava osnovna teza Memoranduma o ekonomskom zaostajanju Srbije u bivšoj Jugoslaviji. Autori Memoranduma na tome mjestu raspravljaju sa potpuno različitom rečenicom, koja kod njih glasi: "Očito je da Srbija u bivšoj Jugoslaviji (pre Drugog svetskog rata) nije zaostajala." Dakle, ubacili su "(pre Drugog svetskog rata)", a izbacili "ekonomski". To onda povezuju s Bićanićem i izvode besmislene zaključke. Trebalo je uložiti veliki trud da se u tolikoj mjeri preradi jedna sasvim kratka i jasna rečenica.[33)]

Zanimljivo je i povezivanje ocjena iz "Hrvatskoga gospodarstva" iz 1993. s mišljenjem Andrije Hebranga iz 1947. godine. U nastojanju da ospore gledišta da Srbija nije ekonomski zaostajala, autori Memoranduma iz 1995. na jednome mjestu iznose podatke kako je Srbija imala najniži porast u razdoblju od 1947 do 1952 godine, a Slovenija i Hrvatska najviši, te zaključuju:

"Rezultati dve republike u ovom najranijem periodu predstavljaju ostvarenje revanšističkih obećanja Andrije Hebranga datih u ekspozeu Prvog petogodišnjeg plana kako će posle Slovenije Srbija imati najmanju stopu rasta industrijske proizvodnje".[34)]

Navedeno autori zasnivaju na ekspozeu Andrije Hebranga, koji je on u svojstvu predsjednika Savezene planske komisije podnio Saveznoj skupštini u Beogradu 26. travnja 1947. godine, a u kojem je uz ostalo iznio podatke o kretanju industrijske proizvodnje u "staroj Jugoslaviji" te ukazao na novu politiku budućeg razvoja. Pritom je dva puta spomenuo "velikosrpsku buržoaziju", jedanput u vezi s razlikama o regionalnom kretanju industrije u korist Srbije, a drugi put u vezi sa srpskom političkom hegemonijom. Iznio je podatke kako je od 1929. do 1939. godine najbrži rast imala industrija Srbije - za 44 posto, Hrvatska 7 posto, Slovenija 10 posto, B i H 11 posto, Crna Gora 11 posto, dok je Makedonija imala pad za 8 posto, a prosjek Jugoslavije bio je porast od 20 posto. U nastavku je, također, iznio podatke o zadacima razvoja industrije, rudarstva i elektroprivrede do 1951. na bazi 1939. godine te o povećanju investicija na bazi 1946. godine. radi se o predviđanju fantastičnih stopa rasta od oko 50 posto prosječno godišnje, pri čemu Srbija, Hrvatska i Slovenija imaju sporije, a ostale republike znatno brže stope.

Taj odlomak iz Hebrangova ekspozea vrijedi citirati:

"Predloženi Petogodišnji plan konkretizira na privrednom polju pravilnu politiku Savezne vlade po nacionalnom pitanju. Bratstvo i jedinstvo naših naroda ostalo bi pusta fraza, kad plan ne bi predvidio mjere za ukidanje velikih privrednih i kulturnih razlika u stupnju razvitka pojedinih republika. U staroj je Jugoslaviji to bilo drugačije. U njoj je tempo razvitka industrijske proizvodnje u pojedinim zemljama bio u skladu s politikom nacionalnog ugnjetavanja, koju je provodila velikosrpska buržoazija. Tempo razvitka industrijske proizvodnje daje ovu sliku:

	1929	1939
Jugoslavija	100	120
Srbija	"	144
Hrvatska	"	107
Slovenija	"	110
B i H	"	111
Makedonija	"	92
Crna Gora	"	111

Tempo razvitka pojedinih narodnih republika prema Petogodišnjem planu daje ovu sliku:

Investicije		
	1946	1951
FNRJ	100	516
NR Srbija	100	439
NR Hrvatska	"	466
NR Slovenija	"	366
NR B i H	"	721
NR Makedonija	"	800
NR Crna Gora	"	775

Viši postotak investicija i brži tempo razvitka proizvodnje iznad općeg prosjeka znatno će smanjiti postojeće razlike između privredno i kulturno zaostalih i naprednijih republika. Pravilna politika po nacionalnom pitanju primijenjena na privredu dovodi do ekonomskog i kulturnog podizanja zaostalih republika i uklanjanja naslijeđenih razlika u stupnju razvitka. To će nesumnjivo još više učvrstiti i produbiti jedinstvo naših naroda i njihovu ravnopravnost.

Porast proizvodnje industrije, rudarstva i elektroprivrede:

	1939	1951	
FNRJ	100	494	
NR Srbija	"	417	
NR Hrvatska	"	452	
NR Slovenija	"	366	
NR B i H	"	1.054	
NR Makedonija	"	2.633	
NR Crna Gora	"	1.100	puta više nego 1939

Takove plodove donosi narodima Jugoslavije njihovo nacionalno oslobođenje ispod fašističke okupacije i hegemonije velikosrpske buržoazije i njihovo dobrovoljno ujedinjenje u državnu zajednicu FNRJ. Zato naši narodi tako odlučno brane svoju nacionalnu slobodu, ravnopravnost i jedinstvo od svih separatističkih i razbijačkih pokušaja, dolazili oni iznutra ili izvana. Narodi su Jugoslavije svojom borbom pokazali ugnjetenim narodima put za njihovo oslobođenje."[35]

Srpski nacionalisti nikada nisu mogli oprostiti Andriji Hebrangu (kao ni Titu, Kardelju, ali i drugim članovima užeg vodstva KPJ, uključujući i Srbe) takvu kvalifikaciju velikosrpske buržoazije. Oni su to smatrali uvredom srpskog naroda i nacije. Otuda i onaj, već citirani, zahtjev Memorandumu SANU "da se bez odlaganja prestane sa zloupotrebom teze o ugnjetačkoj i ugnjetenim nacijama koja je Srbiju dovela u nezavidan položaj". Na tom se zasniva i sud ekonomista autora Memoranduma kako je upravo takva ocjena navela Hebranga da za Srbiju utvrdi kako i kažu na drugom mjestu "sporiji razvoj", "najnižu stopu rasta investicija po stanovniku" i, nakon Slovenije, "najnižu stopu rasta industrijske proizvodnje". S tim u vezi govori se i o tome da je između 1923. i 1939. godine Srbija imala sporiji razvoj od Slovenije i Hrvatske, (premda je u cjelini bila stagnacija - 0,15 posto porast narodnoga dohotka po stanovniku), da se njezina industrija razvijala " u senci dve privrede koje su na samom početku imale veliku prednost", da je udio industrije (koja reprezentira razinu ukupne razvijenosti) u društvenom proizvodu Srbije bio pri ulasku u novu Jugoslaviju svega 14,4 posto (u 1948. godini), da se stoga u staroj Jugoslaviji produbio jaz između "razvijenog Severa i nerazvijenog Juga". Tako se "neposredno po završetku rata po svim relevantnim pokazateljima Srbija našla na strani nerazvijenosti", pa je "najniža stopa morala voditi daljem zaostajanju."[36]

Na temelju takvih ocjena i takva pristupa autori Memoranduma drže Hebranga i danas krivim za to što je Srbija imala najslabije rezultate razvoja u razdoblju ostvarivanja Prvoga petogodišnjeg plana, tako da se "jaz" u odnosu na Sloveniju i Hrvatsku produbio, te kažu:

"Rezultati dve republike u ovom najranijem periodu predstavljaju realizaciju revanšističkih obećanja Andrije Hebranga datih u ekspozeu Prvog petogodišnjeg plana, kako će posle Slovenije Srbija imati najmanju stopu rasta industrijskog proizvodnje. To obećanje nije bilo prazno za Srbiju kao što je bilo za Sloveniju, koja se nije osvrtala na stope koje su joj bile nemenjene."[37]

Nakon takvih obrazloženja čovjek ostaje nijem. Ipak, zbog onih koji ne znaju sve relevantne činjenice valja kazati da je Andrija Hebrang već u početku ostvarivanja plana za razdoblje od 1947. do 1951. bio smijenjen, da je izgubio život u tragičnim događajima u vrijeme tzv. Informbiroa odnosno sukoba sa Staljinom. Dalje, u tome razdoblju, odmah nakon 1948. godine, napušta se ostvarivanje Petogodišnjeg plana, gotovo se cijela akumulacija izdvaja za financiranje vojske, dolazi do velikog pada proizvodnje i potrošnje, što je potencirano i velikim sušama u 1950. i 1952. godini. Istovremeno su prevladale i spoznaje da planirane stope rasta nemaju nikakve realne osnove, tako da se unose promjene u operativne godišnje planove, na koje se prelazi sve do 1956. godine, kada se donosi plan za razdoblje od 1957. do 1961. godine. Očito je da sve što se dešavalo u tome razdoblju ne može imati nikakve veze ni s Andrijom Hebrangom ni s ikakvom politikom koja bi se odnosila prema Srbiji na način kako to imputiraju autori Memoranduma.

Na sličan način autori Memoranduma povezuju Bićanićevu "Ekonomsku podlogu hrvatskog pitanja" iz 1938. s načelima iz "Hrvatskoga gospodarstva" iz 1993. godine. Najprije, bez argumenata diskvalificiraju prvu knjigu, pa na toj osnovi i drugu, s naglaskom kako se radi o nastojanjima da se pod svaku cijenu dokaže unaprijed postavljena teza da je Srbija eksploatirala Hrvatsku. Pri tome se pozivaju na knjigu Gojka Grdjića iz 1940. godine i na neke svoje ranije radove, koji navodno obaraju sve takve teze. Bićanićeva je knjiga, međutim, urađena u jedno sasvim drugo vrijeme i služila je i za programsku osnovu HSS u vrijeme kada se Hrvatska borila za nacionalna prava u sklopu Kraljevine Jugoslavije. Postignuti su značajni početni rezultati već samim formiranjem Banovine Hrvatske.

Knjiga "Hrvatsko gospodarstvo" pisana je u uvjetima već uspostavljene samostalne Republike Hrvatske, tako da je analiza njezina ekonomskog položaja u bivšoj Jugoslaviji bila usmjerena prije svega na utvrđivanje činjenica o ekonomskim potencijalima, koji u uvjetima samostalnog razvoja omogućavaju sasvim različitu ekonomsku i razvojnu politiku. Da bi se došlo do takvih spoznaja, bila je potrebna kritička analiza funkcioniranja sistema, materijalnih financijskih tokova te posebno međurepubličkih odnosa, gdje posebno mjesto zauzimaju pitanja financiranja razvoja nedovoljno razvijenih. U takvom kontekstu razmatrani su i odnosi sa Srbijom, ali samo u mjeri u kojoj se to odnosilo na osnovne teze Memoranduma o ekonomskom zaostajanju Srbije odnosno o razlikama u razini razvijenosti Hrvatske, Srbije i Slovenije, a također i druga pitanja, posebno ona koja se odnose na tvrdnje o ekonomskoj ugroženosti Srba u Hrvatskoj. Takva analiza pružila je argumente i za gledišta o ekonomskim uzrocima sloma Jugoslavije te oružane agresije na Hrvatsku, što je bilo moguće povezati s Memorandumom SANU. Tema eksploatacije nije bila predmetom analize.

Iz Bićanićeve knjige korišten je samo jedan podatak o kapitalu koji je Hrvatska unijela u Jugoslaviju (navedeno je 47 posto; međutim, taj podatak nije uključivao Dalmaciju, tako da je ukupno bilo zapravo gotovo 50 posto). U ono malo prostora koji je posvećen Jugoslaviji između dva rata više su korišteni podaci srpskih ekonomista, kao npr. Steve Stajića o prosječnoj stopi rasta od 1923. do 1939. godine, ukupno i po stanovniku. Također se kao izvor koristi i knjiga Mije Mirkovića, iz koje se navode, uz ostalo i podaci o promjenama u tokovima kapitala odnosno o koncentraciji financijske moći u Srbiji. A to su sve činjenice, kojih ima i znatno više, prije svega iz službenih statistika bivše Jugoslavije, a koje je nemoguće negirati.

Pokušaj je diskvalifikacije političkim argumentima i podmetanje autoru "Hrvatskog gospodarstva" da se služio metodama kojima su Sovjeti dokazivali brži rast od ostvarenoga, tj. samo na bazi stopa, prikrivajući realne rezultate.

Sigurno je poznato da je isti autor u više svojih radova - počevši od svoje disertacije "Planiranje proširene reprodukcije" iz 1951. godine pa do "Teorije i politike ekonomskog razvoja" iz 1976. - bio do kraja kritičan i prema takvim metodama i prema teorijskom pristupu razvoju u sovjetskoj literaturi i politici. Možda je autore Memoranduma na tako neistinitu tvrdnju navelo i to što

je u knjizi "Hrvatsko gospodarstvo" ukazao na to da oni u dijelu koji govori o planu za razdoblje od 1961. do 1965. godine slijede sovjetsku teorijsku koncepciju "investicijskih ciklusa", koja je u kratkotrajnoj primjeni i u nas dala porazne rezultate. Jednako se tako može povezati sa staljinističkim pristupom razvoju i sadašnje njihovo zalaganje za tzv. "uravnoteženi razvoj" (što u njihovoj interpretaciji znači za jednake stope po stanovniku, uz nadoknadu za Srbiju), što je u suprotnosti s kriterijima ekonomskoga racionalnog razvoja s najbržim mogućim razvojem za sve. To se može povezati i s njihovim novijim tvrdnjama o stopama rasta u Prvom petogodišnjem planu. Poznato je da su tako visoke i nerealne stope planirane pod utjecajem sovjetskoga planiranja iz Staljinova razdoblja te da je veći broj izvrsnih ruskih ekonomista - na čijim je radovima kasnije nikla poznata ruska matematičko - ekonomska škola a koji su zastupali realističniji pristup, unutar kojega i teoriju "umanjujuće stope rasta" - završio u Staljinovim čistkama, nakon što su njihove teorije proglašene "statističko matematičkim skretanjem".[38]

Međutim, niti na jednom drugom području autori Memoranduma nisu toliko čvrsto vezani za sovjetsku metodologiju kao što su to u izboru, načinu utvrđivanja i korištenja osnovnoga statističkog i analitičkog pokazatelja (indikatora, parametra) - društvenog proizvoda po metodi materijalne proizvodnje. Jugoslavenska je statistika odmah nakon 1945. godine preuzela sovjetsku metodologiju i po njoj je, uz varijacije, računala društveni proizvod sve do zadnjega godišnjaka 1991. godine.

Taj je pokazatelj zbroj ostvarene godišnje proizvodnje umanjene za materijalne troškove industrije i rudarstva, poljoprivrede i ribarstva, šumarstva, vodoprivrede, građevinarstva, saobraćaja i veza, trgovine, ugostiteljstva i turizma, proizvodnog dijela zanatstva, proizvodnog dijela komunalnih djelatnosti te proizvodnog dijela ostalih uslužnih djelatnosti. To znači da u takav iznos društvenoga proizvoda nisu uključene godišnje vrijednosti neproizvodnih usluga obrazovanja i kulture, zdravstva i socijalne zaštite, financijskih i sličnih usluga, državne uprave i drugih srodnih institucija.

Velika većina zemalja u svijetu računala je na takav način vrijednost svoje godišnje proizvodnje i usluga, što ima odgovarajuću teorijsku podlogu u klasičnoj ekonomiji, a Ujedinjeni narodi i druge vodeće međunarodne ekonomske i financijske organizacije utjecale su na ujednačavanje metodologije kako bi se omogućilo da se na istoj analitičkoj osnovi vrše međunarodne usporedbe potrebne

za različite namjene, osobito u financiranju razvoja, u međunarodnoj trgovini te u reguliranju drugih međunarodnih odnosa.

Razlika između društvenog proizvoda po materijalnoj proizvodnji (označujemo ga DP) i po materijalnoj proizvodnji sa svim uslugama, koji nazivamo bruto društvenim proizvodom (označujemo ga BDP) ovisi o razini razvijenosti pojedine zemlje, ali i o promjenama u strukturi djelatnosti ovisno o raznim faktorima; npr., u kriznoj ili ratnoj situaciji, kada dolazi do pada proizvodnje - ali u pravilu na višoj razini proizvodnje, relativno je veći udio uslužnog sektora. Tako je, npr., društveni proizvod u bivšoj Jugoslaviji bilo potrebno povećati za 12 do 15 posto da bi postao usporediv s drugim zemljama. U 1994. godini udio uslužnog sektora u Hrvatskoj bio je u BDP preko 25 posto, jer je nakon 1990. godine zbog ratne situacije proizvodnja znatno smanjena, a usluge u manjoj mjeri.

Ujedinjeni narodi (UN) neprekidno unapređuju metodologiju računanja godišnjeg BDP kako bi ga učinili usporedivijim i u dinamici i među zemljama, razvile su sustav standardnih nacionalnih računa (SNA) s nazivom za bruto društveni proizvod "Gross Domestic Product" (kratica GDP). Radi se, dakle, o vrijednosti bruto domaće proizvodnje, tj. o zbroju vrijednosti proizvodnje i usluga, koja je tijekom jedne godine ostvarena u svakoj zemlji i koja se iskazuje u statistikama u različitim aspektima, ali najčešće po strukturi vrijednosti po djelatnostima.

Međutim, za ocjenu razine razvijenosti te svih relativnih odnosa kojima se ona mjeri koristi se jedan drugi indikator (pokazatelj) koji obuhvaća vrijednost proizvodnje i usluga koje su poslužile za potrošnju stanovništva, investicije i za javnu potrošnju. Taj pokazatelj nazivamo bruto nacionalni proizvod (BNP; moglo bi i bruto nacionalna potrošnja), a u međunarodnoj statistici "Gross National Product" (kratica GNP). Bruto nacionalni proizvod (BNP ili GDP), uz u pravilu znatne promjene u strukturi, ovisno o svim oblicima razmjene roba, usluga i financijskih i robnih transakcija, te i transfera (osobito jednostranih) s drugim zemljama. U suvremenoj međunarodnoj analitici samo se taj pokazatelj koristi za iskazivanje nivoa razvijenosti odnosno društvenoga standarda u odnosu na stanovništvo, tj. kao društveni nacionalni proizvod po stanovniku (DNP/S ili GNP/P). To je razumljivo zbog toga što se radi o veličini koja obuhvaća vrijednost svih roba i usluga koje služe zadovoljavaju potrebe nacije i stanovništva, o veličini unutar koje se može kretati osobna potrošnja, ostvarivati investicijska izgradnja

i osiguravati određena štednja, premda mogu postojati okolnosti u kojima se ona smanjuje.

Radi pojednostavljenja možemo rezimirati: za mjerenje razine razvijenosti i međunarodne komparacije postoje dva osnovna globalna indikatora (parametra, pokazatelja) - ukupna nacionalna ili domaćaproizvodnja (BDP odnosno GDP) i ukupna (agregatna) nacionalna potrošnja (BNP odnosno GNP)). Mjerenje po stanovniku (per capita) u pravilu se vrši na osnovi agregata potrošnje (BNP/S) i po metodi standardnih društvenih računa UN (Atlas metoda), ali se u međunarodnim komparacijama taj indikator korigira na bazi pariteta kupovne moći odnosno internacionalnog dolara (Purchasing Prices Parity - PPP metoda, ranije Purchasing Consumer Prices-PCP), što u većini zemalja znatno mijenja razinu i odnose ukupnoga bruto nacionalnog dohotka (BNP) u međunarodnim komparacijama.[39)]

Autori Memoranduma iz 1986. i 1995. godine isključivo se služe pokazateljem "društveni proizvod ukupno" odnosno "po stanovniku" (DP odnosno DP/S), što znači samo ukupnom proizvodnjom, a zanemaruju sve druge indikatore, s izuzetkom reducirane strukture stanovništva, kao što su razina i struktura potrošnje s upravom i vojskom, obrazovni, kulturni, zdravstveni, ekološki i socijalni standard, međunarodna razmjena, financijski tokovi, kretanje kapitala itd.

Pa i s tako do krajnosti reduciranom i neadekvatnom analitikom, autori Memoranduma morali su se u odgovorima na mišljenje kritičara njihove središnje teze o zaostajanju Srbije i ugroženosti Srba u Hrvatskoj poslužiti statističkom ekvilibristikom i prešućivanjem činjenica. Njihova osnovna zamjerka nisu podaci, jer se oni uglavnom zasnivaju na službenoj jugoslavenskoj statistici, već njihova upotreba, pa im je stoga važno osporavanje metodologije.

Tu im je težište na "greškama" koje su učinjene time što se kao argument kojim se osporava ekonomsko zaostajanje Srbije koristi statistička serija koja se zasniva na 1952. godini, zatim što se koriste stalne, a ne tekuće cijene u analizi odnosa u razini razvijenosti te što se izbjegava ocjena na bazi podataka o društvenom proizvodu po stanovniku i ukupnim vrijednostima, već je težište na stopama i indeksima.[40)]

Stoga i nema ničega novog u argumentima autora Memoranduma iz 1995. u odnosu na one iz izvornoga teksta 1986. godine. Novo su samo neke analitičke dopune. Npr., nastoje dokazati da je Srbija

još u Jugoslaviji između dva svjetska rata zaostajala za Slovenijom i Hrvatskom, iako priznaju opću stagnaciju i još nepovoljniju situaciju za B i H, Makedoniju i Crnu Goru. To ilustriraju udjelom industrije u odnosu na jugoslavenski prosjek te udjelom poljoprivrednog stanovništva u ukupnom, što predstavljaju podacima za 1947. godinu kao startnu u bivšoj Jugoslaviji. S tim u vezi, prigovarajući što se kao bazna godina u analizi odnosa u razvoju pojedinih republika koristi 1952. godina., pokazuju kako su kretanja od 1947. do 1952. na štetu Srbije i kako već tada počinje zaostajanje. Tu im ne smeta netipičnost 1952 godine, s obzirom na sušu koja je više pogodila Srbiju od drugih republika.

Kako ne mogu opovrći da je Srbija u bivšoj Jugoslaviji imala takav razvoj u kojemu je ostvarila iznadprosječnu razinu, nastoje dokazati da je već u startu imala prosječnu jugoslavensku razinu, pa im stoga 1952. godina kao startna ne odgovara, već bi to trebala biti 1947., za koju konstruiraju društveni proizvod po stanovniku na jugoslavenskoj razini. Nimalo im ne smeta što je to u suprotnosti s neposredno prije toga izrečenom tvrdnjom o zaostajanju i na kraju "stare" i stoga na početku "nove" Jugoslavije, s naglaskom na industriji kao dobrom reprezentantu ukupnih odnosa. Ovdje još treba spomenuti da i sami autori naglašavaju kako je statistika za razdoblje od 1947. do 1952. krajnje nepouzdana, jer se radilo o veoma dramatičnoj situaciji i o razini proizvodnje, u uvjetima vanjske blokade, koja je bila na granici preživljavanja, praktički o naturalnom privređivanju, obračunskim cijenama, raspodjeli za potrošnju posredstvom bonova i kartica. To razdoblje nije ni do danas statistički tako rekonstruirano da bi se moglo uključiti u kasnije izrađene serije za razdoblje nakon 1952. godine, najprije u cijenama iz 1966. godine, nakon reforme od 1964. do 1965. te zatim bolje (stručnije) urađene serije u cijenama 1972., što se nije mijenjalo do 1991. godine. Za neke djelatnosti, prije svega za industriju, podaci su pouzdaniji, jer su zasnovani na oprerativnoj evidenciji po tzv. fizičkom obujmu proizvodnje i obračunskim cijenama.

O kakvu se nastavljanju puta u "nerazvijenost", o kakvoj povezanosti s Hebrangovim "revanšizmom" prema Srbiji radi u ostvarivanju Prvoga petogodišnjeg plana od 1947. i dalje - vidi se najbolje upravo u kretanju osnovnih pokazatelja koje autori Memoranduma posebno ističu, a to su industrijska proizvodnja, investicije i promjene strukture stanovništva.

Udio industrije u društvenom proizvodu i stope rasta Jugoslavije, republika i pokrajina od 1947. do 1980.

za 1947. i 1950. procjena
za 1960. do 1980. cijene 1972.
udio u %

	SFRJ	BIH	CG	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija ukupno	Srbija bez SAP	Kosovo	Vojvodina
1947	18,2	12,9	4,9	21,7	14,7	28,1	15,4	13,9	16,1	19
1950	21,5	6,2	5,7	24,4	17,8	32,6	18,2	16	23,4	23,7
1960	28,4	29,9	20	28,4	24,6	39,2	24,3	25,5	21,8	22,1
1970	33,6	35,9	27,9	32,5	33,1	42,7	30	29,8	31,3	30,3
Stope rasta, prosječno godišnje										
1948-1988.	8,9	9,6	12,9	8,2	11	8,1	9,1	9,6	9	8,1
1956-1989.	7,1	7,1	10,2	6,2	9,6	6,2	7,7	8	7,4	7,2
Verižni (lančani) indeksi (prethodna godina jednaka je 100)										
1980	104	107	107	102	105	103	105	106	100	105
1981	104	102	103	103	104	102	105	104	106	107
1982	100	100	99	98	102	100	100	100	97	101
1983	101	103	103	92	104	104	101	101	103	108
1984	106	105	121	106	108	102	107	107	107	106
1985	103	105	101	102	103	101	103	103	116	100
1986	104	105	105	105	107	102	103	104	102	102
1987	101	99	98	103	102	99	101	100	104	102
1988	99	99	99	99	98	97	101	102	100	100
1989	101	101	102	99	104	101	101	102	95	102

Izvor: SZS i SZDP "Razvoj Jugoslavije 1947-81", Beograd 1982, za razdoblje od1947. do 1981. godine, str. 220. i 222., SZS, SGJ/1990, str. 406 i 527. za razdoblje od 1956. do 1989. godine.

Srbija, naročito "uža" Srbija, imala je u startu 1947. godine nizak udio industrije u društvenom proizvodu, svega 15,4 odnosno 13,9 posto, tj. manje od jugoslavenskoga prosjeka. Slovenija je imala dvostruko veći udio (28,1 posto), a Hrvatska 64 posto veći (21,7 posto). Međutim, Srbija je među razvijenijim republikama ostvarila znatno brži rast, u 1980. godini već je imala udio od 37,7 ukupno, a "uža" Srbija 38 posto, tako da je premašila Hvatsku koja je istovremeno povećala udio na svega 35,2 posto i tako pala

ispod jugoslavenskoga prosjeka. Budući da je u razdoblju krize, u tzv. izgubljenoj dekadi, u stagnaciji od 1980. do 1989. godine, Srbija imala povoljnija kretanja i od prosjeka Jugoslavije i od Hrvatske, došla je u 1989. godini na razinu Jugoslavije, a Hrvatska je još više smanjila udio. Tako je Srbija bitno povećala i udio u strukturi društvenoga proizvoda industrije bivše Jugoslavije. Od 29,5 posto udjela u 1953. godini, "uža" Srbija 19,2 posto, došla je u 1988. na 37,6 posto, "uža" Srbija na 25,5, a udio Hrvatske pao je od 29,2 posto u 1953. na svega 21,9 posto u 1988. godini.[41]

Tako je, zapravo i Srbija stekla u bivšoj Jugoslaviji "ekonomski privilegovan položaj" i "visok stepen industrijske zrelosti", što autori Memoranduma tvrde samo za Hrvatsku i Sloveniju i u tome nalaze razloge za njihovu "secesiju".[42]

Da nije bilo "revanšizma" niti u pogledu drugog osnovnog indikatora - investicija, vidi se iz činjenice što je Srbija imala gotovo punih 30 godina, od 1952. do 1980. godine, udio investicija u osnovna sredstva u društvenom proizvodu od 33 posto, a "uža" Srbija 33,2 posto, tj. više od jugoslavenskoga prosjeka, više od Hrvatske i Slovenije, koje su imale 28,6 odnosno 27 posto. "Uža" je Srbija imala u pojedinim podrazdobljima (dekadama) čak fantastičnih 41,5 posto prosječno od 1952. do 1960. te 37,9 posto od 1961. do 1970. godine. U Hrvatskoj i Sloveniji taj udio nikada nije prelazio 30 posto.[43]

I konačno - treći osnovni pokazatelj pomoću kojega autori Memoranduma žele dokazati ekonomsko zaostajanje jesu promjene u socijalno ekonomskoj strukturi stanovništva. Srbija je ostvarila takve promjene koje sasvim opovrgavaju takvu tvrdnju. Naime, udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu Srbije smanjen je od 72,3 posto ("uža" Srbij a 72,4 posto) u 1948. na 35,1 odnosno 34 posto u 1981. godini, što je brže od Slovenije, neznatno sporije od Hrvatske i jugoslavenskoga prosjeka.[44]

Tome treba dodati da je Srbija ostvarila i najbrži rast poljoprivredne proizvodnje te da je i dalje povećala udio te proizvodnje u strukturi društvenoga proizvoda poljoprivrede u bivšoj Jugoslaviji, od 47,7 posto u 1953. na 48,4 posto u 1988. godini. U Hrvatskoj taj je dio smanjen u istom intervalu od 23,7 na 22,3 posto.[45]

Međutim, s takvim se smanjenjima udjela poljoprivrednog stanovništva ne bi trebalo previše hvaliti. Ona su po dinamici u tako kratkom povijesnom razdoblju gotovo bez presedana i više su

uzrokovana zapostavljanjem sela i lošom ekonomskom i razvojnom agrarnom politikom, koja je bila u sjeni industrijalizacije i urbanizacije.

S tim se u vezi može spomenuti i jedan interesantan fenomen: Srbija je imala i najbrži porast gradskog stanovništva, što mjereno udjelom gradskog u ukupnom stanovništvu izgleda ovako:

Udio gradskog u ukupnom stanovništvu u %		
	1953	1980
SFRJ	21,7	47,3
BIH	15	35,3
CG	14,2	45,6
Hrvatska	24,3	49,8
Makedonija	26,1	58,9
Slovenija	22	45,9
Srbija	22,5	49,4
- Srbija bez SAP	21,2	50
- Kosovo	14,6	33,6
- Vojvodina	29,5	58,1

Izvor: SZS, SZDP "Razvoj Jugoslavije 1947 do 1981", op. cit., str. 198.

Time dolazimo i do potrošnje. U pomanjkanju indikatora agregatne potrošnje moramo se služiti parcijalnim pokazateljima, kao što su potrošnja domaćinstva, javna potrošnja (izvanprivrednih djelatnosti), krediti, štednja itd. u usporedbi s društvenim proizvodom po stanovniku.

Najprije o nivou potrošnje domaćinstva:

Društveni proizvod po stanovniku i razina potrošnje domaćinstva 1980. godine u %

	Društveni proizvod po stanovniku	Raspoloživa sredstva domaćinstava radničkih	poljoprivrednih (seoskih)
SFRJ	100	100	100
BiH	64	91	73
Crna Gora	78	72	82
Hrvatska	125	107	89
Makedonija	67	79	89
Slovenija	206	140	155

	Društveni proizvod po stanovniku	Raspoloživa sredstva domaćinstava radničkih	poljoprivrednih (seoskih)
Srbija	101	96	112
- Srbija bez SAP	101	97	97
- Kosovo	28	64	81
- Vojvodina	115	101	161

Izvor: SZS, SZDP "Razvoj Jugoslavije 1947-1981", op. cit., str. 202-203

Kao što se vidi, razlike se među republikama u potrošnji znatno smanjuju u odnosu na one u proizvodnji, posebno između Hrvatske i Srbije. Slovenija, premda reducirana, i u potrošnji odskače, a Kosovo se približava ostalim nedovoljno razvijenim područjima.

Nešto je manja "uravnilovka" u nivou rashoda po stanovniku u javnoj potrošnji (izvanprivredne djelatnosti), tj. u obrazovanju, zdravstvu, državnoj upravi i ostaloj javnoj potrošnji. To se vidi u sljedećoj tabeli:

Javna potrošnja (neprivredne djelatnosti) u 1980. godini
(iznosi i razina rashoda po stanovniku)

tekuće cijene, razina u %

	Rashodi		
	ukupno mln. din.	po stanovniku u din.	razina rashoda, udio u % po stanovniku
SFRJ	284.651[1]	12.739[1]	100[2]
BiH	34.481	8.161	66
CG	6.276	10.458	85
Hrvatska	71.940	15.260	125
Makedonija	15.554	8.234	75
Slovenija	43.782	23.820	192
Srbija	105.707[2]	11.514[2]	93[2]
- Srbija bez SAP	71.986[2]	12.619[2]	104[2]
- Kosovo	9.024	5.619	45
- Vojvodina	24.696	12.251	99

1. Obuhvaćeni savezni organi uprave
2. Bez rashoda savezne uprave

Izvor: SZS, SZDP "Razvoj Jugoslavije...", op. cit., str. 236

U javnoj su potrošnji odstupanja po stanovniku manja nego u potrošnji domaćinstava, tako da je više izražena natprosječna potrošnja Slovenije i ispotprosječna potrošnja Kosova. Međutim, podaci za Srbiju nisu korektno iskazani, jer rashodi saveznih organa uprave nisu iskazani po republikama, a oni se pretežno realiziraju u "užoj" Srbiji, odnosno u Beogradu. Iznos se dobije kada se zbroj javne potrošnje republika odbije od ukupnoga iznosa. Kada bi se taj iznos rasporedio po republikama u realnim odnosima, raspon između Srbije (posebno "uže") i Hrvatske bio bi zanemariv.

Za ilustraciju smanjivanja razlika u razini proizvodnje i potrošnje, što se više odnosi na tzv. odloženu potrošnju, mogu se navesti i podaci o ulozima na štednju i o kreditima stanovništvu, gdje Hrvatska u svim osnovnim segmentima ima udio znatno niži od udjela u društvenom proizvodu, a Srbija znatno više, naročito u ulozima na štednju i u deviznim depozitima.[43)]

Kako sve ove činjenice samo potvrđuju konstataciju da Srbija u bivšoj Jugoslaviji nije ekonomski zaostajala, a također i to da je dostigla razinu azvijenosti po kojoj je se ne može svrstati među slabije ili nedovoljno razvijene, autori Memoranduma izbjegavaju u svojim odgovorima sve što ne govori u prilog njihovu mišljenju da Srbiju ne treba samo isključiti kao davatelja iz sustava financiranja nedovoljno razvijenih već da je čak treba posebnim mjerama pomagati, a sav teret prebaciti na Sloveniju i Hrvatsku te dijelom na Vojvodinu. Stoga uporno insistiraju samo na indikatoru "društveni proizvod po stanovniku" te se spore oko metodologije i govore o krivim zaključcima na temelju korištenja 1952. godine kao bazične itd. Međutim, u knjizi "Hrvatsko gospodarstvo" samo je u jednom aspektu korištena ta godina - u vezi s problemom financiranja nedovoljno razvijenih, jer se radilo o intrepretaciji jednoga solidnog analitičkog dokumenta Saveznog zavoda za društveno planiranje. U svim drugim aspektima korišteni su pretežno službeni materijali savezne statistike, bez ikakvih promjena, pa čak i u slučajevima kada su oni bili prilagođeni interesima Srbije, kao što je to u prikazanim podacima o javnoj potrošnji.

Ovom se pitanju gotovo da i nema što dodati. Međutim, potrebno se još osvrnuti na neke dopune koje su autori Memoranduma iz 1995. učinili u odnosu na raniju argumentaciju iz 1986. godine. Naime, kako im je Hrvatska bitna za financiranje razvoja nedovoljno razvijenih, u koje se imala namjeru uključiti i Srbija, oni su

Hrvatsku spojili sa Slovenijom, pa su zbirne podatke usporedili sa Srbijom, u kojoj je i Kosovo. Takvim podešavanjem podataka dobili su i veće razlike u razini razvijenosti.[44]

U vezi s tezom o ekonomskoj (i drugoj) ugroženosti Srba u Hrvatskoj, također ostaju na ranijim pozicijama, a kao odgovor na argumente koji takvu tvrdnju pobijaju samo šire obrazlažu podatke koje su koristili već 1986. godine, odnosno reproduciraju jednu tabelu iz još ranijega rada jednog autora, koja je konstruirana na način da odgovori unaprijed utvrđenu cilju, a koja je u suprotnosti s činjenicama.[45]

Zaključak (o poruci knjige "Memorandum SANU" iz 1995. godine)

Na kraju se valja upitati: čemu autorima krajem 1995. godine služi ovakva knjiga i koje su njezine osnovne poruke? U njoj ne samo da se reafirmira Memorandum SANU iz 1986. godine već se čini i korak dalje - potvrđuje se i sva politika koja se na njemu zasnivala. Nema u knjizi ničega što bi se moglo protumačiti kao mijenjanje načela zauzetih 1986. godine. Za njih je tada vrijeme stalo. Teško je pomisliti čak i to da se oni ovom knjigom brane od odgovornosti. Sasvim suprotno - smatraju da je Memorandum iz 1986. bio neshvaćena vizija, koju će povijest potvrditi. Zato SANU i izlazi sada prvi put službeno s integralnim tekstom Memoranduma iz 1986., prevodeći ga na više stranih jezika, uz podršku službene politike, s uvjerenjem da nastupaju "normalniji uslovi u kojima će se o Memorandumu prosuđivati bez ideoloških opterećenja i trenutnih političkih interesa." Stoga autori svoje "odgovore na kritike" zaključuju sljedećom rečenicom: "Memorandum čeka na te uslove da bi započeo svoj treći život".[46]

BILJEŠKE

1) K. M. i V. K. "Memorandum SANU - odgovori na kritike, SANU, Beograd 1995, str. 9. (u nastavku samo M/95.)
2) Isto, str. 10.
3) Isto, str. 12.
4) Isto, str. 51.
5) Isto, str. 74.
6) Isto, str. 100-150.
7) Isto, str. 19.
8) Isto, str. 27.
9) Isto, str. 40.
10) Isto, str. 41.

11) Isto, str. 44.
12) Isto, str. 45.
13) Isto, str. 46.
14) Isto, str. 48 do 50.
15) Isto, str. 61. i 62.
16) Isto, str. 81. i 82.
17) Isto, str. 83.
18) Isto, str. 85.
19) Isto, str. 87
20) Isto, str. 89.
21) Isto, str. 90 do 97.
22) Isto, str. 27
23) Isto, str. 27 do 28.
24) Isto, str. 28. do 38.
25) Isto, str. 58-59.
26) "Vijesti HAZU", studeni 1991, str. 4. i 5.
27) Vidi "Vjesnik HAZU", br. 1-2./92, str. 45. do 51.
28) Vidi: J. Sirotković, "Hrvatsko gospodarstvo 1945-1992. - Ekonomski uzroci sloma Jugoslavije i oružane agresije na Hrvatsku"; VI. dio: "Ekonomska podloga rata protiv Hrvatske - Od Memoranduma Srpske akademije 1986. do oružane agresije 1991", HAZU, 1993, str. 111. do 122. Taj je dio knjige bio izrađen još krajem 1991. i objavljen kao posebna studija u izdanju HAZU u "Vjesniku HAZU", br. 3-4/92, str. 22. do 43.
29) K. Mihailović: "Regionalna stvarnost Jugoslavije", Ekonomika, Beograd, 1990 godine, str. 143.
30) M/95, str. 63. do 80.
31) M/95, str. 64.
32) M/95, op. cit., str. 28. do 32.
33) Usporedi: M/95, str. 64. i J. S. "HG", str. 125.
34) M/95, str. 66.
35) "Petogodišnji plan razvitka narodne privrede FNRJ 1945-1951", Savezna planska komisija, Beograd 1947, str. 32. i 33.
36) Kosta Mihailović "Regionalna stvarnost Jugoslavije", Ekonomika, Beograd 1990, str. 110-120.
37) M/95, str. 66.
38) Vidi J. Sirotković "Teorija i politika ekonomskog razvoja", Informator, Zagreb 1976, str. 32. do 38.
39) Vidi o tome u WB, WDR/94, str. 229. do 254.; R. Jovančević, "Mjerenje društvenog proizvoda zemalja na temelju kupovne snage". U: "Susreti na dragom kamenu", Pula 1994, str. 349 do 365. i V. Stipetić, "Bruto domaći proizvod Republike Hrvatske 1989 do 1994", RRF, 14/95, str. 2237. do 2240.
40) M/95, str. 64 - 67.
41) Izvor: SGJ/90, str. 404.
42) M/95, str. 74.
43) Izvor: SZS iSZDP "Razvoj Jugoslavije 1947-1981", op. cit., str. 219.
44) Isto, str. 211.
45) Isto.
46) M/95, str. 97.

J. SIROTKOVIĆ

MEMORANDUM OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS, 1995 - CRITICAL REVIEW'

PUBLIC PRELECTION HELD IN THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS ON 15 FEBRUARY 1995

SUMMARY

This work is a critical review of the book Memorandum SANU (Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts) with the subtitle Odgovori na kritike (Replying to Criticism), by K.Mihailović and V.Krestić. It was published as a special issue by the Serbian Academy in September 1995 and edited by the Academy's secretary general M.Pantić. The book contains 150 pages and represents the first official publication of the žMemorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts' from 1986, comprising a comment.

On 15 February 1995, a public prelection, subdivided in four parts, was held on that book in the Croatian Academy of Sciences and Arts by the Academician Jakov Sirotković. Introducing his lecture, Sirotković presented the book's basic content and as well mentioned motives for publishing the Memorandum in 1995. Following the introduction, some characteristic standpoints of the Memorandum's authors were pointed out in relation to criticism, while in the third part Sirotković put these standpoints in comparison to Croatian views. The lecture's last part dealt with the dispute on Serbia economically falling behind and was concluded with comments on the book's basic message ten years after the integral text of the Memorandum was written.

In his introduction, Sirotković drew attention to the motives of writing the Memorandum in 1985/86 as well as to the authors' additional notes to the book in 1995 when they denied to have any programmatical attitudes and instead called it žvision' of social reality. However, the book contains a rather clear and aggressive Greater Serbian political and national programme, in the political as well as economical field, which was explicitly coming to light when its authors were replying to criticism. Politically speaking, the authors' concern about Serbia being "inferior" to Croatia and Slovenia allegedly enjoying a dominant position in Yugoslavia, and their allegation that "Serbs living in Croatia were jeopardized" only confirmed the existence of a Greater Serbian national programme. So did the authors' request in the economical field for elimination of the "privileged position" granted to Croatia and Slovenia. Besides, they pleaded for measures to be taken in order "Serbia and the Serbs could achieve economic equality".

Sirotković continued with pointing out some of the authors' replies to political criticism. In fact, Mihailović and Krestić had contradicted the Serbian political leadership which, removed from office afterwards, had critized the žMemorandum' as a "call for fratricidal war and new bloodshed" in 1986. They reacted rather vigorously to this criticism by claiming that "the Memorandum exerted an influence rather cohesive for Serbs". Furthermore, they took into consideration Slovene criticism and international comments. With great satisfaction they then concluded that the "campaign was calming down" with Slobodan Milošević coming to power. The authors denied any relations between the Serbian Academy of Sciences and Arts and Milošević, although, in some questions, they were not at the least disturbed to have exactly the same views as Milošević had. Afterwards, during and past Croatia's and Slovenia's "secession", they spoke of a repeated "wave of attack of the Memorandum" and that Croatia had taken over the role of acting as the "main anti-memorandum centre". They negated the fact that the "Memorandum" favoured a "Greater Serbia", in spite of their defending the "slogan" - "All Serbs have to live in one state" - which they regarded to be their historical right still gained in 1918 with the creation of Yugoslavia.

Sirotković then concentrated on the authors' reactions to Croatian criticism. Namely, Mihailović and Krestić alleged that the "Croatian political leadership" led a campaign against the Memorandum and "politically acted from out the background" by engaging "nationalistically oriented intellectual circles, active Croatian political emigrants and the then Yugoslavian Academy of Sciences and Arts". However, the mere period of time (1986-1989) in which the authors place "their campaign", proves the apsurdity of this claim, as it was not possible at all that the Croatian political

leadership at that time was in league with anybody, neither nationalistic intellectual circles nor Croatian emigrants. It was rather the other way round. Furthermore, by reacting to Croatian criticism the Memorandum's authors stressed the propagandistic part played by the Croatian Academy of Sciences and Arts and in relation mention one of the Croatian Academy's appeals addressed to International Institutions of Science but also to the Serbian Academy of Sciences and Arts which regarded this appeal to be cynical and hypocritical and therefore "truly responded" to it. Sirotković noticed that exactly this respond of theirs revealed the book's character and its authors' moral consciousness, as it was exactly in autumn 1991, when the Serbian aggression in Croatia was in full swing destroying towns like Vukovar, Osijek, Sisak, šibenik, Zadar and Dubrovnik that they rebuffed this Croatian Academy's appeal by remarking that "the Croatian Academy of Sciences and Arts had not presented any evidence for the destruction or damage of Croatian cultural monuments as such evidence actually did not exist".

Sirotković further criticized the book's chapter "Osporavanje ekonomskog zaostajanja Srbije" ('Dispute on Serbia economically falling behind') subtitled "Glas Hrvatske nauke" (žMessage of Croatian Science'). In that chapter the authors rejected the criticism in Sirotković's piece Hrvatsko gospodarstvo ('Croatian Economy') from 1993 and the book's sixth part "Ekonomski uzroci sloma Jugoslavije i oružane agresije na Hrvatsku" ('Economic grounds for the break of Yugoslavia and armed aggression in Croatia') respectively. Sirotković in his lecture first pointed out their misuse of the conception of economy, then disproved all of their claims to then reveal statistical designs by which they tried to defend their thesis about Serbia falling economically behind in the former Yugoslavia as well as their notion about Serbs being economically jeopardized in Croatia which presents one of the Memorandum's basic ideas. Consequently, the Memorandum's authors retained the same convictions they had 10 years ago.

SADRŽAJ

Uvodne napomene 5

1. O sadržaju i smislu Memoranduma SANU 5

2. Odgovori na kritike o političkim načelima Memoranduma 8

3. Odgovori na hrvatske kritike 12

4. O osporavanju teze o ekonomskom zaostajanju Srbije 14

Zaključak (o poruci knjige "Memorandum" SANU iz 1995 godine) 30

Summary 32

PREDAVANJA ODRŽANA U HRVATSKOJ AKADEMIJI

Svezak 69

Izdavač HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZAGREBU.
Za izdavača akademik MILAN MOGUŠ. Tehnički urednik RANKO MUHEK.
Lektor SNJEŽANA HOZJAN. Nakladnik 300 primjeraka. Tisak "BIROTISAK"
Zagreb, Vrandučka 44. Dano u tisak 15. travnja 1996.